

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.02.139>
УДК 94(477.411)“1941/1943”:352.07(091)

Тетяна ЗАБОЛОТНА

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ військово-історичних досліджень,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
zabten@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6300-8286>

СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ РАЙОННИХ УПРАВ м. КИЄВА В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941—1943 рр.)

Метою роботи є дослідження структури та повноважень районних управ міста Києва в 1941—1943 рр. **Методологія** дослідження поєднує інструментарій історико-правового аналізу, спирається на концепцію соціального творення простору; принципи системності та наукової неупередженості; історико-порівняльний, структурно-функціональний та інші методи. **Наукова новизна** полягає в комплексному аналізі становлення організаційної структури й унормування засад функціонування та повсякденної діяльності районних управ — низової ланки окупаційної адміністрації Києва на тлі нацистської окупаційної політики. **Джерельною базою дослідження** є переважно архівні матеріали, зокрема управлінська документація Київської міської та районних управ, періодичні видання та спогади очевидців. **Висновки.** Визначено місце районних управ у багаторівневій системі окупаційного адміністративного апарату. Проаналізовано процес їх формування, кадрову політику, зокрема й залучення різних груп місцевого населення до повсякденної роботи районних управ у загарбаній німцями столиці УРСР. Встановлено, що ці управлінські підрозділи були створені для виконання господарських, адміністративних і соціальних функцій на локальному рівні. Їхня структура та повноваження були декларативно широкими, проте на практиці суттєво обмежувалися жорстким контролем німецької адміні-

Цитування: Заболотна Т. Структура та повноваження районних управ м. Києва в роки нацистської окупації (1941—1943 рр.). *Український історичний журнал*. 2026. № 2 (587). С. 139—162. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.02.139>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 2 (587)

страції. Діяльність районних управ нерідко супроводжувалася внутрішніми конфліктами та бюрократичними недоліками, що позначалося на їхній роботі. Доведено, що ці підрозділи низової управлінської структури, з одного боку, намагалися підтримувати базову функціональність міста, а з іншого — слугували інструментом реалізації окупаційної політики.

Ключові слова: Друга світова війна, нацистська окупація, Київ, міська управа, районні управи, повноваження управ.

Нацистська окупація Києва в 1941—1943 рр. стала періодом радикальної трансформації міського управління, у межах якої було сформовано систему місцевих адміністративних органів, покликаних забезпечити функціонування міста в інтересах окупаційної влади. Діяльність районних управ Києва досі залишається недостатньо вивченою, зокрема в контексті їхнього формального статусу й місця в адміністративній вертикалі окупаційного режиму. З'ясування цього питання є необхідною передумовою аналізу утворення, структури й практичної діяльності районних управ у період нацистської окупації.

Після захоплення Києва 19 вересня 1941 р. управління містом здійснювалося органами військової влади Вермахту через систему військових комендатур¹. З переходом до цивільного адміністрування 20 жовтня 1941 р. Київ було включено до структури Райхскомісаріату «Україна»², очолюваного райхскомісаром із резиденцією в Рівному. У межах цієї адміністративної моделі місто підпорядковувалось очільнику генеральної округи «Київ».

Безпосереднє цивільне керівництво Києвом здійснював міський комісаріат (штадткомісаріат), що представляв інтереси німецької окупаційної влади в місті та координував виконання її розпоряджень у господарській, фінансовій і соціальній сферах. Через штадткомісаріат здійснювався контроль над місцевими органами управління. Водночас у місті паралельно функціонував розгалужений апарат військових і карально-поліцейських структур [1], які, володіючи пріоритетними повноваженнями у сфері безпеки та репресій, значною мірою визначали реальний характер окупаційного режиму.

У межах цієї багаторівневої адміністративної системи Київська міська та районні управи функціонували як допоміжні органи, створені для вирішення поточних адміністративно-господарських завдань. Їхня діяльність перебувала в

¹ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України). Ф. КМФ-8. Т-501. Рол. 6. К. 192.

² Місцеве населення було поінформоване про передачу військової влади в Київській області та м. Києві в підпорядкування цивільного німецького управління лише 14 грудня 1941 р. У відповідному оголошенні заступник генерального комісара міста Аккман зазначав, що з цього часу Київська генеральна округа вважається переданою під юрисдикцію цивільної німецької адміністрації. Водночас підкреслювалося, що всі розпорядження, видані військовим командуванням до цього моменту, зберігають чинність. В оголошенні також повідомлялося, що до складу Київської генеральної округи увійшли території колишніх Київської та Полтавської областей, а також міста Київ, Полтава й Кременчук, тому припиняло діяльність управління Київської області, а всі розпорядчі функції переходили до Генерального комісаріату Києва (ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 3. Спр. 14. Арк. 77).

підпорядкуванні німецьких органів управління, насамперед штадткомісаріату, а також під постійним контролем військових і поліційних структур. Формально підлегле становище районних управ зумовлювало їхню специфіку, що й становить предмет подальшого аналізу.

Для адекватного осмислення цього досвіду доцільним є звернення до напрацьовань західної історіографії, де проблематика функціонування місцевої влади в умовах нацистської окупації була осмислена значно раніше й у порівняльній перспективі. Водночас західноєвропейський досвід окупації суттєво відрізнявся від східноєвропейського. У Франції, Бельгії та Нідерландах, наприклад, міська влада зберігала різні ступені формального існування національних інституцій, однак фактично працювала під диктатом військової або цивільної адміністрації та була залучена до реалізації політики у сферах поліцейського контролю, депортацій та економічної експлуатації. Так, у Франції колаборація була не лише примусом, а й свідомим політичним вибором національних еліт; муніципальні органи діяли в межах власного національного проекту, водночас виконуючи вимоги окупантів [2]. У Бельгії міським головам навіть вдавалося чинити спротив німецьким запитам щодо розшуку осіб, які переховувалися від примусової праці, тоді як у Нідерландах функціонування місцевої влади відбувалося в умовах боротьби між політичними силами за вплив на муніципальні структури, попри прагнення окупантів спиратися на усталені еліти [3]. Вибір між співпрацею, пасивним пристосуванням та участю в опорі часто залежав від локальних умов, інтенсивності окупаційного тиску й індивідуальних стратегій виживання. Місцеві адміністративні органи в Західній Європі були простором складних компромісів між примусом, функціональною необхідністю та особистою відповідальністю [4—12].

Натомість окупаційна політика на Сході мала виразно колоніальний характер, що задавало принципово інший контекст діяльності міської адміністрації. Нацистська ідеологія розглядала східноєвропейські території як простір колонізації та експлуатації, а місцеве населення — як підпорядковану робочу силу. Ідеологічні настанови, зокрема положення Генерального плану «Ост»³, передбачали тотальне вилучення ресурсів, скорочення та переформатування міських центрів, депортації населення та створення «німецьких» поселень тощо. У такому контексті місцеві органи управління розглядалися окупантами насамперед як інструмент для контролю та забезпечення господарських потреб окупаційного режиму.

В українській історіографії означена проблематика або її окремі елементи розроблялися в межах вивчення нацистського окупаційного режиму в роки Другої світової війни [13—17]. У низці ґрунтовних праць досліджено загальну структуру окупаційної адміністрації в українських містах, зокрема співвідношення між німецькими органами влади, місцевими управами й поліційними структурами, а також механізми функціонування цієї системи через мережу наказів, розпоряджень і контрольних практик. Значну увагу дослідники приділяли питанням регулюван-

³ Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus, June 1942. URL: https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Generalplan_Ost?setlang=de (дата звернення: 16.01.2026).

ня праці, організації міського господарства, реалізації антиєврейської політики та боротьбі з підпільними та партизанськими структурами. У такому контексті діяльність місцевих управ зазвичай розглядалася без детального аналізу їхнього внутрішнього устрою та повсякденної адміністративної роботи [18—23]. Водночас вітчизняні дослідники зверталися до процесу створення управ, визначення їхніх функціональних обов'язків та особливостей взаємодії з німецькою окупаційною адміністрацією [24—31]. Безпосередньо київський досвід представлений у працях, присвячених функціонуванню міської управи та її районних підрозділів з акцентом на соціально-економічних функціях цих органів та використанні цивільного обліку як інструменту контролю за населенням [32—34].

Попри наявність низки важливих праць, функціонування районних управ як специфічної ланки окупаційної владної вертикалі залишається недостатньо вивченим, зокрема аспекти їхньої повсякденної практики та регіональних особливостей діяльності. Саме ця дослідницька лакуна й зумовлює звернення до комплексного аналізу утворення, структури та діяльності районних управ Києва в роки нацистської окупації.

Джерельна база представлена документами Державного архіву Київської області, окупаційною періодикою, спогадами очевидців, а також тематичними збірниками документів [35—37]. Матеріали Київського обласного архіву відіграють основну роль у вивченні цього періоду, оскільки вони містять унікальні відомості про діяльність місцевих адміністрацій та повсякденне життя киян. Ці документи дозволили реконструювати локальні аспекти окупаційного режиму та виявити регіональні особливості його впливу на суспільство.

Реалії організаційного становлення

У роки окупації України була сформована багаторівнева система управління захопленими територіями. У цій ієрархічній структурі органи місцевої адміністрації посідали нижчі щаблі владної вертикалі: міська управа виконувала функції проміжної ланки, тоді як районні управи становили безпосередній низовий рівень адміністративної системи.

Ініціатива створення місцевих органів управління в Києві виходила від членів похідної групи ОУН(м), які з перших днів німецької окупації намагалися використати адміністративний вакуум для інституційного закріплення української присутності в системі міського управління та діяли за погодженням із місцевими німецькими органами влади. Вони звернулися до представників київської інтелігенції з пропозицією сформувати міську адміністрацію. Уже 19 вересня 1941 р., у день захоплення міста, відбулося зібрання за участю 11 киян (переважно педагогів) та трьох членів ОУН(м), на якому було ухвалено рішення про створення Київської міської управи (далі — КМУ). Більшість присутніх підтримала кандидатуру професора Олександра Оглобина на посаду голови КМУ [38, с. 45; 39, с. 62—64; 40, с. 189, 272].

На початковому етапі діяльності О. Оглобин був змушений ухвалювати нормативно-розпорядчі акти, що регламентували як роботу самої управи, так і

функціонування всіх життєзабезпечувальних структур міста⁴. Перша постанова Київської міської управи — «Про взяття на облік майна, матеріалів та продуктів у бюджетних установах» — була ухвалена 3 жовтня⁵, тоді як перший наказ міського голови щодо призначення посадових осіб у КМУ датований 7 жовтня 1941 р.⁶

О. Оглоблин, а згодом і його наступник Володимир Багазій, упродовж вересня — грудня 1941 р. фактично діяли в умовах правового вакууму, без чітко визначених посадових інструкцій. У процесі ухвалення рішень вони керувалися передусім вимогами німецької окупаційної влади, а також поточною ситуацією в місті, власним досвідом і порадами інших службовців. Лише в січні 1942 р. було розроблено «Положення про Київську міську управу», яке, серед іншого, визначало й повноваження міського голови (бургомістра)⁷.

Окрім обрання міського голови для управління Києвом було сформовано Президію КМУ — колегіальний орган, покликаний ухвалювати спільні рішення щодо життєдіяльності міста та затверджувати постанови, обов'язкові до виконання персоналом управи й місцевим населенням⁸. До складу Президії входили голова управи, його заступники, керівники районних управ і завідувачі окремих профільних відділів КМУ. Існування такого органу на початковому етапі нацистської окупації свідчило про наявність обмежених елементів організаційної автономії Київської міської управи.

Не зупиняючись наразі на аналізі всіх елементів управління великим містом, маємо зауважити, що ситуація в Києві на той час була надскладною. Місто з 400-тисячним населенням залишилося зі зруйнованою інфраструктурою та гострою нестачею продовольства⁹. Унаслідок вибухів і пожеж у його центральній частині у вересні 1941 р. та через реквізиції помешкань окупаційною владою багато киян втратили житло, не діяв водогін і центральне опалення¹⁰. Все це вимагало рішучих і швидких кроків з нормалізації життя. Проте місцева управлінська верхівка, перебуваючи в стані формування, радше покладалася на допомогу окупаційної влади й тому не виявляла потрібної ініціативи. Діяльність Київської міської управи розпочалася в умовах безперервного насильства й масових репресій нацистського режиму, зокрема під час реалізації антиєврейської політики, апогеєм якої стали масові розстріли єврейського населення в Бабиному Яру. Питання участі або неучасті органів міського управління в реалізації нацистської репресивної політики, так само

⁴ Державний архів Київської області (далі — ДАКО). Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 3; Спр. 43. Арк. 48—50, 52; Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 246. Арк. 9.

⁵ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 1.

⁶ Там само. Спр. 17. Арк. 1.

⁷ Там само. Спр. 43.

⁸ Там само. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 47—48; Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 1—60.

⁹ Радянські війська під час відступу підірвали всі мости та залізничні колії, два вокзали, усі текстильні фабрики, частину взуттєвих, хлібних, ковбасних, консервних, кондитерських та інших заводів і фабрик харчової та легкої промисловості, усі три електростанції та водопровідну станцію, у Дніпро скинули тисячі мішків з борошном, цукром, сіллю; олію вилили на вулицю [41, с. 266; 42, с. 22].

¹⁰ ДАКО. Ф. Р-2356. Оп. 15. Спр. 18а. Арк. 8—9 зв.

як і післявоєнні оцінки колаборації та радянські репресії проти колишніх співробітників управи [43], залишаються предметом для окремих досліджень.

За кілька днів після формування КМУ розпочалося створення районних управ, які підпорядковувалися міському голові¹¹. Ці низові управлінські ланки мали функціонувати як виконавчі органи районного рівня. За своєю побудовою районні управи здебільшого дублювали структуру КМУ та на початковому етапі діяльності також застосовували практику колективного ухвалення рішень, аналогічну запровадженій у міській управі.

З розрізнених архівних джерел і спогадів сучасників тієї доби випливає, що міська та районні управи демонстрували ознаки самоврядності винятково на початковому етапі своєї діяльності, коли Київ перебував під контролем військової адміністрації. Згодом (жовтень — початок грудня 1941 р.) районні управи виборювали свої повноваження, намагаючись перебрати на себе частину функцій міської управи. Основні суперечки розгорталися навколо контролю за промисловими підприємствами й установами, розташованими на території того чи іншого району. Для української цивільної адміністрації відновлення роботи цих об'єктів у найближчій перспективі мало критичне значення. Це забезпечило б доступ до необхідних ресурсів, наповнило бюджет та створило б умови для фінансування соціальної інфраструктури (лікарень, шкіл, їдалень для малозабезпечених тощо). Отже, жовтень — грудень 1941 р. характеризувався спробами районних управ збалансувати централізацію влади в міській управі та необхідність децентралізації повноважень для ефективного управління містом. Керівники райуправ виступали ініціаторами процесу децентралізації¹².

Період головування Володимира Багазія позначився посиленням контролю штаткомісаріату за діяльністю місцевої влади. З того часу фактично були знівлені дорадчі функції Президії міської управи м. Києва, оскільки голова міста самостійно ухвалював рішення від імені КМУ й видавав постанови, попередньо погоджуючи їх лише з міським комісаром¹³. «Військову владу заступила цивільна. На місто — штаткомісаріят, на Україну по Дніпро — райхскомісаріят. Все переходить у власність німецьких фірм, навіть житло, навіть трамваї. Міська управа повинна тільки стежити за санітарним станом міста, заощаджувати воду, та постачати робочу силу. Ніякого довозу продуктів не дозволено», — прокоментувала зміни у владі киянка Докія Гуменна [44, с. 247].

Місцева влада змушена була в умовах численних організаційно-бюрократичних перепон постійно «домагатися» дозволів, погоджень і матеріальних засобів від німецьких органів, що засвідчувало її підпорядковане становище та відсутність реальної автономії. Спроби вдосконалити систему з метою налагодження життєдіяльності міських громад, як правило, не мали успіху. Окупаційна керівна верхів-

¹¹ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 7. Арк. 1—12; Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (далі — ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 22. Спр. 123. Арк. 1—3.

¹² ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 48.

¹³ Там само. Арк. 2—3, 5; Спр. 39. Арк. 5, 6, 8—10, 42, 43.

ка мала абсолютну владу й могла миттєво скасувати будь-які ініціативи райуправи наказом згори, формуючи атмосферу постійної невизначеності. Водночас невиконання або ігнорування розпоряджень німецької влади розцінювалося як «саботаж». Отже, представники української адміністрації змушені були маневрувати між вимогами окупантів та нагальними потребами місцевого населення, нерідко ризикуючи власною безпекою.

Поряд із посиленням контролю за діяльністю міської управи, нацистське цивільне управління здійснювало жорстку кадрову селекцію. Від 30 жовтня 1941 р., зі створенням управління шефа персоналу при штадткомісарі Києва, призначення посадовців місцевих адміністрацій підлягало обов'язковому погодженню з цим органом¹⁴. Одночасно розпочалися скорочення в міській та районних управах [36, с. 231—232]¹⁵.

Структура районних управ

Створені за зразком міської управи¹⁶, райуправи були місцевими органами виконавчої влади, відповідальними за управління в межах своїх адміністративних одиниць. Станом на 13 жовтня 1941 р. у Києві функціонувало 11 районних управ¹⁷ (Богданівська (до окупації — Ленінський район), Подільська (Петровський), Софіївська (Молотівський), Печерська (Кіровський), Шевченківська (Сталінський), Залізнична, Ярославська (Кагановичський), Володимирська, Святошинська (Жовтневий), Дарницька, Київська¹⁸).

Характерною рисою початкового періоду нацистської окупації стала нестабільність адміністративно-територіального устрою міста. Так, встановлена спочатку структура невдовзі зазнала численних змін. Уже 22 жовтня Святошинську райуправу ліквідували, а її територію приєднали до Володимирської — однак 21 листопада її знову виділили в окремий район. Водночас 24 жовтня 1941 р. з Подільського району було виокремлено Куренівську районну управу¹⁹. На цьому динаміка адміністративних перетворень не припинилася. Станом на 1 серпня 1942 р. список районних управ був таким: Богданівська, Подільська, Софіївська, Печерська, Шевченківська, Залізнична, Ярославська, Володимирська, Дарницька, Святошинська, Куренівська. Отже, кількість управ була такою самою, що й на початку — 11, проте їхні територіальні межі зазнали трансформацій. Кардинально

¹⁴ ДАКО. Ф. Р-2466. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1—7; Ф. Р-2356. Оп. 10. Спр. 5. Арк. 49—50.

¹⁵ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 41. Арк. 84.

¹⁶ Там само. Ф. Р-2362. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1—3; Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 4.

¹⁷ Там само. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 3; Спр. 45. Арк. 2.

¹⁸ Київська управа — фактично охоплювала частину приміської зони, до її складу входило 40 сіл (ДАКО. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 1; Спр. 80. Арк. 3). Згодом, орієнтовно з лютого 1942 р. ця райуправа вийшла з підпорядкування КМУ (Там само. Оп. 2. Спр. 11. Арк. 133).

¹⁹ Там само. Ф. Р-2362. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1; Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 53.

змінився і склад керівників районних управ: до 1 серпня 1942 р. зі старого складу залишилося тільки двоє — Є. Форостівський та О. Чеверда²⁰.

Подальші реорганізації адміністративного поділу Києва свідчили про тенденцію до укрупнення районів. Відповідно до розпорядження штаткомісара від 8 грудня 1942 р. «Про скорочення кількості районних управ у м. Києві», з 1 січня 1943 р. кількість районів скоротилася до 8. Було ліквідовано Святошинську, Куренівську та Богданівську управи. Територію Святошинського району, подібно до жовтневої реорганізації 1941 р., підпорядкували Володимирській райуправі, Куренівського — Подільській, а Богданівського — Шевченківській. Голови ліквідованих райуправ переважно стали заступниками голів об'єднаних райуправ, усіх інших скорочених співробітників направили на біржу праці²¹. Від березня 1943 р. Залізнична райуправа була приєднана до Ярославської [45].

Зміни на німецько-радянському фронті влітку 1943 р. спонукали окупаційну владу вчергове переглянути міську структуру. Для оптимізації контролю за ситуацією у м. Києві залишили тільки 5 районів: Центральний (Шевченківський), Північний (Подільський), Південний (Ярославський), Східний (Дарницький), Західний (Володимирський). Також в офіційній документації використовувалися німецькі еквіваленти назв районів, зокрема Київ-Центр, Київ-Норд, Київ-Зюд, Київ-Ост, Київ-Вест²². Новий адміністративно-територіальний поділ міста набув чинності 15 червня 1943 р., про що було повідомлено в місцевій пресі [46].

Таким чином, упродовж нацистської окупації кількість і територіальні межі районних управ зазнавали мінімум чотирьох трансформацій. Це, своєю чергою, призводило до змін у керівному та персональному складі цих органів влади.

Районні управи очолювали голови та їхні заступники. На ці посади, як правило, призначали місцевих мешканців. Критеріями для відбору були лояльність до нової влади, володіння німецькою мовою та досвід керівної діяльності. Райуправи склалися з відділів та інспектур (інспекцій). Відділи були більшими за обсягом роботи та кількістю співробітників. Інспекції, як правило, мали менший штат (часто один або два співробітники) і зосереджувалися на вужчих напрямках діяльності, що дозволяло здійснювати точковий контроль.

На пленумі КМУ 6 грудня 1941 р. керівник правничого відділу міської управи В. Лобуцький представив проект положення про районні управи Києва. Хоча цим документом передбачалася типова структура райуправи, фактичний перелік відділів і секцій не був стабільним упродовж усієї нацистської окупації. Він залежав від численних факторів, таких як: площа району, чисельність населення, кількість закладів соціальної інфраструктури, наявність / відсутність промислових підприємств, сільськогосподарських артілей тощо. Більшість райуправ включали підрозділи, що відповідали за управління справами, фінансами, житлово-комунальним господарством, освітою, охороною здоров'я, торгівлею тощо. Однак назви та

²⁰ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 43.

²¹ Там само. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 54—54 зв.

²² Там само. Ф. Р-2360. Оп. 14. Спр. 51. Арк. 5.

функції цих підрозділів могли відрізнятися. Наприклад, Подільська управа складалась із 12 секцій: адміністративна (підсекції: загальна, адміністративна, праці), шкіл та культури, охорони здоров'я, фінансова (бюджетна, податкова та ревізійна), харчування та сільського господарства (харчування й земельна підсекція); міських і господарчих підприємств, муніципальних садиб і приватного житлофонду, статистичної інспектури, торгівлі, ремісництва та промислів, транспорту й інспектури праці²³. У Шевченківській райуправі, на відміну від Подільської, були створені будівельна інспекція та районне карткове бюро²⁴. Однак у складі цієї райуправи не було інспекції міських і господарських підприємств.

Таким чином, структура районних управ у Києві була досить гнучкою та змінювалася залежно від вимог окупаційної адміністрації та конкретних місцевих умов. Хоча загальні принципи побудови райуправи зберігалися, кожен район мав свої особливості у формуванні адміністративного апарату.

Виконавча ієрархія

Діяльність районних управ Києва регламентувалася «Положенням про районні управи», погодженим міським комісаром 20 грудня 1941 р. та затвердженим керівником контрольно-інспекторського відділу 22 січня 1942 р.²⁵ Цей документ визначав районну управу як місцевий орган, відповідальний за розв'язання питань міського господарства районного значення, та регламентував її повноваження.

Основними формами організаційної роботи були пленуми та службові наради, що проводилися за аналогією з пленумами КМУ²⁶. Під час таких засідань голова райуправи інформував підлеглих про законодавчі нововведення, запроваджені на рівні КМУ чи штадткомісаріату, завідувачі профільних відділів чи інспектур доповідали про виконану за певний період роботу. Посадовці нерідко звертали увагу на основні проблеми й труднощі, що виникали під час виконання покладених на них функцій. Після обговорення доповідей учасники пленуму вносили пропозиції щодо усунення перешкод у роботі інспекторів райуправління та ухвалювали резолюції, обов'язкові до виконання. У деяких випадках робота керівника інспектури або підлеглих йому інспекторів визнавалася незадовільною, що могло призвести до їх звільнення²⁷.

Хоча районні управи діяли під жорстким контролем Київської міської управи та німецької адміністрації, вони прагнули налагодити якомога ефективнішу роботу із забезпечення життєдіяльності міста на своєму низовому рівні. Проте їхні прагнення наштовхувалися на нездоланні труднощі. До того ж саме «Положення про районні управи» передбачало поступове обмеження їхніх функцій.

²³ ДАКО. Ф. Р-2360. Оп. 8. Спр. 1. Арк. 26.

²⁴ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ). Ф. 5. Спр. 64530. Арк. 52—53.

²⁵ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 7. Арк. 1—12.

²⁶ Там само. Спр. 68. Арк. 1—40; Спр. 41. Арк. 1—145; Спр. 71. Арк. 1—19.

²⁷ Там само. Спр. 19. Арк. 100 зв.; Спр. 76. Арк. 8; Спр. 77. Арк. 25.

Структурні підрозділи районних управ — відділи — у своїй роботі керувалися постановами голови районної управи та вказівками відповідних профільних підрозділів міської управи. Це свідчить про ієрархічну підпорядкованість районних ланок КМУ. Ухвали районних управ вважалися неправочинними без відповідних санкцій з боку німецьких інстанцій, а також вимагали постійного погодження з Київською міською управою. Керівник правничого відділу КМУ В. Лобуцький підкреслював, що основне завдання райуправ полягало в контролі за виконанням розпоряджень штадткомісаріату та міської управи на рівні району. Хоча службовці райуправи й могли ініціювати певну діяльність, остаточне рішення щодо її реалізації ухвалювала міська управа²⁸.

Проте районні управлінці мали власне бачення цього питання. Це стало очевидним ще на етапі узгодження «Положення про районні управи». Проект цього документу, попередньо розісланий безпосередньо до районів, викликав жваве обговорення на кількох наступних пленумах КМУ. Найбільш суперечливим виявилось питання розподілу повноважень між міськими та районними органами влади.

Дискусії щодо розширення повноважень районних управ та їхньої децентралізації насправді точилися довкола пошуку найбільш раціональної моделі адміністрування окупованого міста. Прибічники автономії райуправи аргументували свою позицію необхідністю оперативного реагування на ситуацію «на місцях», що в реаліях «нового порядку» означало насамперед ефективніший облік і мобілізацію місцевих ресурсів під контролем районних ланок. Натомість опоненти децентралізації вбачали в ній ризик дублювання функцій із відділами КМУ та розмивання вертикалі управління, яка була критично важливою для окупанта як інструмент безперервної експлуатації міського господарства. Утім, обидві сторони суперечки діяли в межах парадигми, встановленої штадткомісаріатом: розбудова будь-яких управлінських структур мала на меті не розвиток самоврядування, а суто прагматичну мінімізацію епідеміологічних чи безпекових загроз для німецьких військових. Будь-яка «турбота» про потреби киян була вторинною та спрямовувалася винятково на підтримання мінімальної працездатності населення, необхідної для цільового працевикористання та ресурсного забезпечення потреб Третього Райху²⁹.

Негативно позначалося на роботі райуправ прагнення завідувачів відділів КМУ поза встановленим регламентом керувати відповідними профільними відділами. Це призводило до того, що голова райуправи не був поінформований про розпорядження, які його підлеглі отримували безпосередньо від керівників відділів КМУ³⁰. Наступним напрямком, щодо якого виникли суперечки в контексті положення про райуправи, стало визначення зон відповідальності за житлове господарство, торгівлю та харчування на території району³¹.

²⁸ ДАКО. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1.

²⁹ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 15—16.

³⁰ Там само. Арк. 50.

³¹ Там само. Арк. 17, 20.

Компетенція

Попри обмеженість повноважень районні управи Києва відповідно до затвердженого «Положення про районні управи» мали широкий спектр функцій, що охоплювали основні сфери життєдіяльності міста. Не вдаючись до всебічного аналізу компетенцій усіх структурних підрозділів, зосередимо увагу на діяльності лише окремих відділів та інспектур. Так, інспектура освіти відповідала за: 1) охоплення обов'язковим навчанням у школах дітей шкільного віку, насамперед 7—11 років; 2) організацію навчальних закладів у межах району згідно з директивами відділу освіти міської управи; 3) організацію дитячих садків і сиротинців; 4) відбір педагогічних кадрів і подання їх на затвердження до відділу освіти КМУ³²; 5) формування штату районних бібліотек, погодження його з відділом освіти міської управи та контроль за діяльністю бібліотек; 6) організацію курсів німецької мови. Окрім того, на працівників цієї інспектури покладалися значні громадські навантаження (збір кольорових металів, облік безгосподарчого майна, збирання допомоги для радянських полонених, реєстрація працездатного населення) та соціальна опіка (організація їдалень із безплатним харчуванням для дітей, пенсіонерів, вчителів; забезпечення шкільних колективів земельними ділянками для вирощування городуни тощо).

У Шевченківському районі в інспектурі культури та освіти, наприклад, працював лише один інспектор, на прізвище Корнійчук, на якого покладалися всі вищепераховані функції, а його зарплата (за умов доволі широкого кола завдань) становила мізерні 200 крб, на які в окупованому місті можна було придбати дві паниці хліба чи 200 г сала [37, с. 236]³³.

Для іншого важливого напрямку діяльності райуправи — торгівлі та харчування — на рівні районів пропонувалося створити лише інспектуру³⁴. Вона мала відповідати за організацію та функціонування мережі магазинів і закладів громадського харчування, сприяти розвитку кооперативної та приватної торгівлі; контролювати дотримання гуртових і роздрібних цін; розподіл промислових товарів серед населення; інспектувати крамниці та їдальні всіх типів; розглядати скарги щодо порушень роботи торговельних і харчових закладів району, а також вести облік безгосподарчого³⁵ майна та краму, який зберігся з доокупаційних часів у магазинах і на складах тощо. Крім того, у районах, де не було карткових бюро, інспектура торгівлі та харчування забезпечувала видачу продуктових карток та здійснювала контроль за ними.

Прикладом широкого кола вирішуваних завдань і значного навантаження на районні управи може слугувати Залізнична райуправа, де інспектура торгівлі та

³² ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 10 (Відділ освіти та культури КМУ здійснював централізовану фільтрацію педагогічних працівників та на основі поданих заяв, анкет, а інколи й співбесід визначав їх «придатність» (лояльність) для роботи в школі).

³³ Там само. Спр. 105. Арк. 1, 5 зв.

³⁴ Там само. Спр. 38. Арк. 9.

³⁵ У часи нацистської окупації категорія безгосподарчого охоплювала майно, конфісковане з помешкань киян, які евакуювалися на початку німецько-радянської війни, а також речі знищених євреїв.

харчування складалася лише з двох інспекторів, але мала великий обсяг роботи. Станом на 1 травня 1942 р. в районі діяло сім продуктових крамниць, одна їдальня, сім кафе-закусочних, три крамниці промислових товарів, три дитячі їдальні, три їдальні для інвалідів³⁶ — загалом 24 заклади. Крім того, на інспектуру покладалося завдання забезпечення продовольчими картками 30 223 мешканців району³⁷. Таке значне навантаження часто ставало причиною обговорень на нарадах райуправ щодо неефективної або неналежної роботи інспекторів, які об'єктивно не могли виконати всі покладені на них обов'язки.

Відсутність чіткої регламентації роботи райуправ у початковий період нацистської окупації (жовтень 1941 — січень 1942 рр.) оприявнила низку проблем у системі управління містом. Паралелізм у роботі райуправ і відділів КМУ, відсутність відповідних інструкцій і розмитість меж компетенції райуправи призвели до того, що співробітники останньої інколи діяли на власний розсуд і перебирали на себе функції, що не входили до їхніх обов'язків. Це, своєю чергою, спровокувало гострі дискусії на пленумі КМУ щодо розподілу повноважень, в яких брали участь голови міської та районних управ, їх заступники, а також завідувачі відділів, питання яких були внесені до порядку денного. Як вказувалося вище, районні управлінці прагнули розширити сферу своєї діяльності, включаючи до неї управління промисловими підприємствами, розташованими на території району. Однак співробітники КМУ вважали такі зазіхання безпідставними³⁸, наполягаючи на необхідності чіткого розмежування підприємств державного, міського й районного масштабу й відповідного визначення їх належності до об'єктів різного рівня управління.

Нацистська окупаційна влада вже з 1942 р. швидко й радикально розв'язала такі суперечливі питання, обмеживши повноваження як КМУ, так і райуправ, перепідпорядкувавши найважливіші об'єкти відповідним підрозділам штадткомісаріату³⁹. «Все, що є в Києві, — воєнні трофеї. До свідомости киян ще не дійшло, що не тільки промисловість, безгосподарне майно втікачів, житловий фонд, але й самі

³⁶ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 87. Арк. 3–3 зв.

³⁷ Там само. Ф. Р-2356. Оп. 15. Спр. 18а. Арк. 16 зв.

³⁸ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 3—4.

³⁹ Ця конкуренція з часом була усунута німецькою владою, яка оголосила свої претензії на все майно, що мало державне значення (до нього зарахували об'єкти, що в радянські часи мали загальносоюзний чи республіканський статус). Окрім цієї категорії було ще муніципальне майно, саме воно залишилося у віданні міської управи. З метою інвентаризації та класифікації майна КМУ, виконуючи розпорядження німецької цивільної влади, ухвалила інструкцію, згідно з якою голови районних управ мали до 31 грудня 1941 р. надати до правничого відділу міської управи детальні відомості про земельні ділянки, житлові й нежитлові приміщення, а також про промислові підприємства та інші заклади, що знаходилися на території їхніх районів. Класифікація майна здійснювалася на підставі джерел його фінансування. Для підтвердження належності майна до певної категорії передбачалося подання відповідних документів — договори оренди, платіжні документи, службові записки тощо. Особлива увага приділялася промисловим підприємствам, щодо яких необхідно було заповнити спеціальну форму, вказавши вид діяльності, технічний стан і рівень завантаження виробничих потужностей (ДАКО. Ф. Р-2362. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 14—16).

вони — воєнні трофеї», — дуже влучно ретранслявала настрої та позицію окупантів Докія Гуменна. І продовжувала, викладаючи свої спостереження: «Кияни ще чіплялися за якісь надії, розповідали одне одному, що в Берліні обмірковуються якісь новітні форми українського самоврядування. Та навіть над тими, які вірили цим чуткам, висів пригнічений, безнадійний настрій» [44, с. 258].

Таким чином, повноваження районних управ були декларативно широкими, а на практиці значно обмежувалися контролем з боку КМУ та німецької окупаційної влади. До того ж їхня буденна робота супроводжувалася внутрішніми проблемами та конфліктами організаційного характеру.

Кадри

Кадрова політика місцевих органів влади в роки нацистської окупації Києва еволюціонувала під впливом як внутрішніх потреб, так і жорстких вимог окупаційної адміністрації.

Процедура формування штату службовців райуправ та їх підпорядкування були зумовлені об'єктивними та суб'єктивними факторами. Голову райуправи призначала Президія Київської міської управи. Він здійснював безпосереднє керівництво діяльністю управи та був підзвітним голові міста, а в разі його відсутності повноваження переходили до його заступника⁴⁰. Механізм призначення низового персоналу райуправи неодноразово змінювався. У вересні — жовтні 1941 р. керівників відділів і службовців призначав безпосередньо голова райуправи⁴¹, а від листопада 1941 р. право внесення кандидатур перейшло до очільників відділів і високопосадовці КМУ, за погодженням з управлінням шефа персоналу при штадткомісарі⁴². Від грудня 1941 р. набір працівників для райуправ здійснювала інспекція з кадрів, також за погодженням з головою райуправи та керівниками відповідних відділів⁴³.

Остаточну крапку в монополізації кадрових питань поставила спеціальна інструкція, затверджена головою міста Києва 24 квітня 1942 р.⁴⁴, та розпорядження райхскомісара України Е. Коха «Про обмеження зміни місця праці» від 4 березня 1942 р. Ці документи закріпили за біржею праці виняткове право на всі «посадові» переміщення працездатного населення, зокрема переведення та звільнення [47]⁴⁵.

Робота в міських органах влади для ідеологічно «необтяжених» киян у роки окупації вважалася престижною, насамперед через низку привілеїв. Працевлаштування в управлінських структурах давало можливість отримувати продуктові й

⁴⁰ ДАКО. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 6—8; Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 4. Після ліквідації організаційно-інструкторського відділу КМУ голову райуправи та його заступника (погоджуючи з головою райуправи) затверджував голова міста.

⁴¹ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 45.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. Ф. Р-2362. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 4.

⁴⁴ Там само. Ф. Р-2356. Оп. 17. Спр. 3. Арк. 1—3.

⁴⁵ Там само. Спр. 9. Арк. 6, 7.

промислові товари, а головне — гарантувало тривале звільнення від вивезення на примусову працю до Німеччини. Для отримання місця в управлінських структурах, як і за радянських часів, у пригоді ставали протекція родичів, блат і кумівство. Інколи навіть радянські керівники, які з тих чи інших причин залишилися в Києві, поверталися на свої колишні посади, хоча окупаційна влада намагалася не залучати їх з політичних міркувань.

Міська влада та німецька адміністрація висували різні вимоги при відборі кадрів. Якщо КМУ офіційно декларувала серед якостей претендентів професійну компетентність, відповідальність, пунктуальність, комунікаційні здібності, бездоганну моральну репутацію⁴⁶ та наявність вищої освіти (перевага надавалася вчителям, юристам, інженерам)⁴⁷, то для нацистських чиновників визначальними були лояльність, надійність і виконавча дисципліна⁴⁸.

Попри декларації, реальний рівень освіти службовців в апараті райуправ залишався низьким. На прикладі Софійської райуправи (станом на 15 грудня 1941 р.) видно, що вищу освіту мали тільки 19,4 % працівників і незакінчену вищу 9,6 %, тоді як значну частину складали особи із середньою (34,6 %), незакінченою середньою (19,6 %) і навіть нижчою освітою (15,3 %). Один працівник був неписьменний⁴⁹. Віковий склад райуправи також був строкатим. Найбільшу частку становили службовці віком 40—50 років (35,7 %) та понад 50 років (30,7 %). Інші вікові категорії (до 20 років, 20—30, 30—40 років) складали по 11,2 %. У відділі пропаганди працював кур'єром підліток, молодше 14 років⁵⁰.

З кінця 1941 р. німецька служба безпеки посилила перевірку претендентів на роботу, вбачаючи в місцевих управах «осередки більшовицької агентури»⁵¹. Процедура «фільтрації» включала аналіз автобіографії та проведення співбесід. Приховування фактів, зокрема й належності до партії чи комсомолу, трактувалося як акт ворожості щодо німецької влади⁵².

Особлива увага приділялася низовій ланці — керівникам будинкових управлін і двірникам. Ці «посадовці» в умовах окупації перетворилися на важливих агентів контролю, відповідальних за облік населення, виявлення неблагонадійних для режиму осіб (комуністів, комсомольців, колишніх радянських номенклатурних працівників, євреїв), фіксацію появи «підозрілих» осіб⁵³.

Діяльність райуправ супроводжувалася внутрішніми конфліктами. З одного боку, місцеві очільники (наприклад, голова Софіївської райуправи Л. Форостівський) намагалися підвищити ефективність апарату через агестації⁵⁴. З іншого —

⁴⁶ ДАКО. Ф. Р-2362. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 72.

⁴⁷ ЦДАВО України. Ф. КМФ-8. Оп. 2. Спр. 332. Арк. 16.

⁴⁸ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 19. Арк. 89 зв.

⁴⁹ Там само. Арк. 89.

⁵⁰ Там само. Арк. 89 зв.

⁵¹ Там само. Ф. Р-2466. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.

⁵² Там само. Арк. 6.

⁵³ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 74. Арк. 7 зв. — 8, 29.

⁵⁴ Там само. Спр. 19. Арк. 14.

спостерігався брак фаховості (як у випадку з призначенням колишньої сортувальниці пошти завідувачкою бюро метрик в Ярославській райуправі) та корупція⁵⁵.

Кадрове питання неодноразово обговорювалося на пленумах КМУ. Серед іншого розглядалася можливість раціоналізації структури з метою економії бюджетних коштів, а також перегляду заробітних плат⁵⁶. Для забезпечення підвищення розміру платні (на 20—30 %), необхідно було насамперед налагодити ефективне функціонування міських підприємств і збільшити дохідну частину бюджету. Водночас німецька цивільна адміністрація вимагала від КМУ переглянути систему оподаткування та рекомендувала запровадити нові податки⁵⁷. Представники райуправ, своєю чергою, обстоювали право на отримання до свого бюджету частини податкових надходжень від виробництв, розташованих на їхніх територіях⁵⁸. Однак німецька влада оперативно розв'язала ці суперечки, встановивши, що вся дохідна частина бюджету КМУ має надходити на рахунок райхскомісара в райхсбанк⁵⁹. Це рішення фактично позбавило місцеві адміністрації права розпоряджатися зібраними податковими коштами.

Ситуація загострилася восени 1942 р., коли через дефіцит робочої сили в Райху німецька цивільна адміністрація ініціювала масові скорочення персоналу в КМУ та райуправах (зокрема, встановлено ліміт у 1025 працівників для всіх райуправ)⁶⁰. Звільнені співробітники спрямовувалися на біржу праці й автоматично ставали кандидатами на вивезення до Німеччини.

Мовна проблема й особливості адміністрування

У період німецької окупації Києва мовна політика відіграла важливу роль у функціонуванні адміністрації. Офіційне листування між німецькими та місцевими органами влади велося винятково німецькою мовою. Тож володіння нею стало об'єктивною вимогою для співробітників райуправ, що спричинило збільшення попиту на фахівців із відповідними знаннями. Проте знайти достатню кількість таких робітників було нелегко. Посадовці німецьких військових органів влади відзначали серйозний брак перекладачів. Німці-перекладачі з російської мови залучалися здебільшого до роботи у відділі пропаганди та розвідділі при польових комендатурах. Натомість для інших служб набирали перекладачів з місцевого населення, віддаючи перевагу фольксдойче⁶¹. З огляду на дефіцит кваліфікованих перекладачів

⁵⁵ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 19. Арк. 49; Спр. 38. Арк. 21—22.

⁵⁶ Там само. Спр. 39. Арк. 5, 13, 20.

⁵⁷ Там само. Арк. 26, 38.

⁵⁸ Там само. Арк. 6.

⁵⁹ Там само. Арк. 10.

⁶⁰ Там само. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 84; Оп. 6. Спр. 44. Арк. 20; Ф. Р-2412. Оп. 2, спр. 76. Арк. 3 зв.; Спр. 67. Арк. 10.

⁶¹ ЦДАВО України. Ф. КМФ-8. Оп. 2. Спр. 332. Арк. 7.

і недостатній рівень їхньої підготовки, запроваджувалася система надбавок до заробітної плати для працівників управ, які належно володіли німецькою мовою⁶².

Попри домінування німецької мови в міжвідомчому листуванні, уся внутрішня комунікація в межах управ мала відбуватися винятково українською мовою. Постанова № 86 КМУ від 1 листопада 1941 р. чітко наставляла, що саме українська мова є «урядовою мовою». Це правило поширювалося на всі офіційні документи, ділове листування, оголошення, написи й анонси у пресі та публічних місцях, усне спілкування в службових приміщеннях⁶³.

Проте рівень знання української мови окремих посадовців управ не влаштував міського голову. З метою систематизації та стилістичної обробки інформації, особливо зважаючи на те, що більшість розпорядчих документів публікувалася в окупаційній пресі, В. Багазій 15 грудня 1941 р. видав постанову про запровадження нових посад — кодифікатора та літературно-стилістичного редактора⁶⁴. Це свідчило про прагнення до підвищення мовної культури в адміністративному діловодстві.

Однак ще серйознішою проблемою виявилася практична відсутність належної управлінської культури серед працівників райуправ, спричинена браком відповідного досвіду. Це підтверджується, наприклад, наказом № 2 від 9 січня 1942 р. по Софіївській райуправі, у якому йшлося про випадки порушення працівниками райуправи субординаційних норм щодо вищого керівництва. Зокрема в ситуаціях, коли службовці не могли самостійно врегулювати звернення громадян, вони спрямовували відвідувачів безпосередньо до штадткомісаріату (вул. Виноградна, 21). Л. Форостівський категорично заборонив подібну практику, наголошуючи на необхідності розв'язання питань відвідувачів силами райуправи, або за сприяння відділів КМУ⁶⁵.

Крім того, траплялися випадки байдужого ставлення посадовців до потреб мешканців Києва. Міський голова В. Багазій, проінспектувавши роботу райуправ, виявив високий рівень бюрократизму, рудименти радянських практик і зловживання. Він стверджував, що окупаційна влада була готова розширити повноваження місцевих органів влади лише за умови успішного складання «іспиту зрілості», тобто демонстрації здатності ефективно розв'язувати проблеми, проявляти ініціативу та виконувати поставлені завдання⁶⁶.

Арешт В. Багазія (19 лютого 1942 р.) став відправною точкою для реорганізації структури та кадрового складу районних управ. Окупаційні чиновники закидали другому міському голові активну націоналістичну позицію та звинувачували його в просуванні на посади своїх однодумців. Тож після призначення новим головою КМУ Л. Форостівського відбулися «чистки». Свідок тих подій Докія Гуменна від-рефлексувала на цю «примусову ротацію» таким чином: «Перший [голова міської управи] десь сидить нишком, другий у тюрмі... Як прочистили від “крайніх націоналістів” апарат міської управи, відразу повилазила “єдїнонедїлімщина”». Авторка цих

⁶² ДАКО. Ф. Р-2362. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 76.

⁶³ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 3. Арк. 91.

⁶⁴ Там само. Спр. 2. Арк. 85.

⁶⁵ Там само. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 19. Арк. 24.

⁶⁶ Там само. Спр. 38. Арк. 66, 68, 70.

суджень продовжила: «І де вони тільки набралися? “Істинно-русскіє”, монархісти, їх синки, рідня, знайомі. В яку канцелярію не зайдеш, — скрізь “чисто русскій” київський жаргон [...] їм німці, бачте, більше вірять...» [44, с. 268]. Про спроби українців сформувати управлінський апарат на свій розсуд і реакцію нацистських зайд повідомляв і Костянтин Штепа: «Перший склад управи був випадковим. Потім, за схваленням німців, ОУН почала “чистку”; німці повністю поклалися на них. Це було вже через два-три тижні після їхнього прибуття. До грудня 1941 року всіх початкових членів управи було викреслено. Потім, приблизно від січня 1942 року, німці почали розправлятися з ОУН: армія продовжувала підтримувати кращі стосунки з ОУН, але Генеральний комісаріат був категорично проти цього»⁶⁷.

Від того часу районні управи діяли під безоглядно жорстким контролем німецької військової комендатури. Комендант видавав накази від імені німецького командування, обов'язкові для виконання всіма мешканцями міста та управлінськими структурами. Також він визначав коло посадових обов'язків і повноважень районних керівників і голів управ. Для постійного контролю за їх діяльністю комендант вимагав від них регулярних звітів.

Платня посадовців

Питання заробітної плати службовців районних управ було складним і суперечливим. Л. Форостівський на пленумі 15 листопада 1941 р. піддав критиці запропоновані фінансовим відділом розміри ставок, указавши на низку невідповідностей. Так, наприклад, завідувач фінансового відділу мав одержувати 1700 крб, тоді як голова управи лише 1400 крб (з 30 % надбавки), а його заступник — 1100 крб. Диспропорції спостерігалися і в середній ланці: бухгалтер фінансового відділу отримував на 300 крб більше, ніж його колега в житловому відділу. Натомість зарплатня лікаря чи вчителя (300—400 крб) була в рази нижчою за платню працівників управлінського апарату. Водночас заробіток технічного персоналу (кур'єр, прибиральниця — по 90 крб) був суто номінальним⁶⁸. Така політика свідчила про намагання режиму створити лояльний прошарок «привілейованих» управлінців, залишаючи інтелігенцію та робітників на межі виживання.

Згодом фінансовий відділ КМУ запропонував новий штатний розпис, відповідно до якого рівень зарплати залежав від фінансових надходжень у районі. Це було прямим стимулом для районних управлінців до максимально жорсткого та ефективного збору податків і ресурсів з місцевого населення. Зокрема, голова Куренівської райуправи М. Потульницький у зверненні до В. Багазія від 10 січня 1942 р. висловив протест проти зарахування району до нижчої, третьої, категорії. Окрім територіальної розпорошеності району (до с. Пуща-Водиця, яке входило до складу району, було 12 км, до Пріорки, Сирця, с. Вітряні Гори та Шевчен-

⁶⁷ Harvard Project on the Soviet Social System. Schedule B. Vol. 11. Case 440 (interviewer A.D.) [https://iif.harvard.edu/manifests/view/drs:5481338\\$4i](https://iif.harvard.edu/manifests/view/drs:5481338$4i) (дата звернення: 11.11.2025).

⁶⁸ ДАКО. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 39. Арк. 39—41.

ко — від 3 до 5 км) та транспортних витрат працівників, посадовець апелював до необґрунтованої диференціації ставок. Керівник житлової контори (900 крб) отримував менше за секретаря управи (1000 крб), а відповідальний за мобілізацію ресурсів інспектор кадрів мав ставку (600 крб), що не відповідала ступеню його відповідальності перед «ноювою владою». Ситуація з нижчим персоналом залишалася катастрофічною: ставки діловода (300 крб), вартового (250 крб) чи прибиральниці (180 крб) не покривали навіть мінімальних потреб в умовах стрімкого зростання цін на «чорному ринку»⁶⁹. Проте заклики до перегляду ставок не мали успіху, оскільки стратегія окупантів полягала в тотальній економії на цивільному секторі. Ба більше, сама система виплат, надання пайків і харчування за місцем роботи перетворювалася на механізм жорсткої прив'язки кадрів до окупаційної машини. Будь-яка винагорода, незалежно від її розміру, ставала засобом утримання персоналу в повній адміністративній та економічній залежності від режиму, забезпечуючи його безперерйне функціонування як інструменту експлуатації міста.

Підбиваючи підсумки цієї науковою розвідки, задля справедливості треба констатувати, що порушені питання не охоплюють всього широкого спектра проблем окупаційного адміністрування. Проте й запропонований екскурс у роки нацистської окупації столиці України дає змогу стверджувати, що на короткому відтинку часу в певних колах місцевого населення зберігалися наївні сподівання на те, що німці будуть враховувати пріоритети містян. Натомість реалії окупації швидко розвіяли ці ілюзії, продемонструвавши, що нацистський режим мав власні далекосяжні цілі, які суперечили інтересам українського населення.

Короткий час цивільні органи міської влади намагалися реалізувати за певними напрямками прагнення українців до самоорганізації та соціального захисту місцевого населення. Однак окупанти негативно поставилися до подібних ініціатив працівників управ і дуже швидко перетворили ці структури на слухняне зняряддя окупаційної політики.

Хоча райуправи докладали зусиль до відновлення та налагодження життєдіяльності основних галузей міського господарства, закладів освіти й культури, медичних установ, їхня діяльність перебувала під жорстким контролем міського комісаріату. Ефективність управлінських рішень нівелювалася відсутністю санкцій з боку німецьких інстанцій, які у своїй політиці послідовно нехтували інтересами місцевого населення. Адже мета окупантів полягала у впровадженні «нового порядку» та налагодженні роботи тільки тих галузей міського господарства, які обслуговували потреби Вермахту чи економку Третього райху. Отже, діяльність районних управ була цілковито підпорядкована стратегії прагматичної експлуатації окупованої території, де «турбота» про побут містян була лише засобом запобігання хаосу, який міг би зашкодити німецьким інтересам.

Формування структури райуправ у роки нацистської окупації України відобразало намагання окупаційних органів влади знайти баланс між ефективним управлінням на локальному рівні та раціональним використанням наявних ресурсів.

⁶⁹ ДАКО. Ф. Р-2356. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 4—5.

Слід зазначити, що впродовж нацистської окупації Києва структура міського управління зазнала суттєвих змін. Кількість та територіальні межі районних управ трансформувалися мінімум чотири рази. Якщо на початковому етапі повноваження районних управ були декларативно широкими, а їхня діяльність характеризувалася певною автономністю та орієнтацією на потреби місцевої людності, то невдовзі вони зазнали значних обмежень і жорсткого контролю з боку КМУ та німецької цивільної адміністрації.

Окрім зовнішнього тиску, буденна робота районних управ супроводжувалася постійними внутрішніми проблемами й конфліктами організаційного характеру через розмитість меж компетенції. Уже до літа 1942 р. функції цих структур були зведені переважно до реєстрації та обліку населення, розподілу продовольства й нагляду за установами, розташованими на підпорядкованих територіях. Втрата будь-яких ознак самоврядності, зокрема й через заборону розпоряджатися фінансами, остаточно перетворила районні управи на виконавців управлінських рішень нацистської окупаційної влади. Така деградація суб'єктності не була несподіваною, оскільки займанці передусім керувалися власним баченням ролі окупованих земель у своїх стратегічних планах, яке полягало в нещадній експлуатації ресурсів і підкоренні населення міста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Dereiko, I. Nimetski orhany bezpeky ta politsiini formuvannia. *Kyiv ochyma voroha: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia*. Kyiv, 2012. 20-28 [in Ukrainian].
[Дерейко І. Німецькі органи безпеки та поліційні формування. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення* / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова та ін. Київ, 2012. С. 20—28].
2. Paxton, R.O. *Vichy France: Old Guard and New Order, 1940—1944*. New York: Knopf, 1982. 399 p.
3. Wouters, N. Municipal Government during the Occupation (1940–5): A Comparative Model of Belgium, the Netherlands and France. *European History Quarterly*. 2006. 36 (2): 225-246.
4. Deak, I. *Європа на суді. Історія співпраці, опору та відплати під час Другої світової війни*. Київ: Дух і Літера, 2025. 336 с.
[Деак І. Європа на суді. Історія співпраці, опору та відплати під час Другої світової війни. Київ: Дух і Літера, 2025. 336 с.]
5. Jackson, J. *France: The Dark Years, 1940—1944*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2001. 684 p.
6. Benz, W., Houwink ten Cate, J. & Otto, G. *Die Bürokratie der Okkupation. Strukturen der Herrschaft und Verwaltung im besetzten Europa*. Berlin, 1998. 223 s. [in German].
7. Chiari, B. *Alltag hinter der Front: Besatzung, Kollaboration und Widerstand in Weissrussland 1941—1944*. Düsseldorf: Droste, 1998. 393 s. [in German].
8. Due Enstad, J. *Soviet Russians under Nazi Occupation: Fragile Loyalties in World War II*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 272 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108367707>.
9. Kay, A.J. *Empire of Destruction: A History of Nazi Mass Killing*. New Haven: Yale University Press, 2021. 400 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1z9n1qs>.

10. Lehnstaedt, S. *Occupation in the East: The Daily Lives of German Occupiers in Warsaw and Minsk, 1939—1944*. New York: Berghahn Books, 2016. 318 p. DOI: <https://doi.org/10.3167/9781785333231>.
11. Steinberg, J. *The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941—1944*. *The English Historical Review*. 1995. 110 (437): 620-651.
12. Connor, S.A. *Golden Pheasants and Eastern Kings: The German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941—1944*. PhD diss. Wilfrid Laurier University, 2008. 298 p.
13. Koval, M.V. *Ukraina v Druhii svitovii i Velykii Vitchyznianiі viinakh (1939—1945 rr.)*. Т. 12. Київ, 1999 [in Ukrainian].
[Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939—1945 рр.). Т. 12. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.]
14. Makovska, N. (Comp.). *Arkhivy okupatsii 1941—1944: Bilshе ne taiemno*. Т. 1. Київ, 2006 [in Ukrainian].
[Архіви окупації 1941—1944: Більше не таємно. Т. 1 / Упоряд. Н. Маковська. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 872 с.]
15. Motrenko, T.V. & Smolii, V.A. (Eds.). *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini*. Т. 2. Київ, 2009 [in Ukrainian].
[Історія державної служби в Україні: у 5 т. Т. 2. Відп. ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій. Київ: Ніка-Центр, 2009. 512 с.]
16. Smolii, V.A. (Ed.). *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia*. *Istorychni narysy*. Кн. 1—2. Київ, 2011 [in Ukrainian].
[Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. В.А. Смолій (голова редкол.). Кн. 1—2. Київ: Наукова думка, 2011.]
17. Tarnavskiy, I.S. *Polityka Tretoho Reikhu ta yoho soiuzyntykiv na okupovanykh ukrainskykh zemliakh v roky Druhoi svitovoi viiny*. Donetsk, 2012 [in Ukrainian].
[Тарнавський І.С. Політика Третього Рейху та його союзників на окупованих українських землях в роки Другої світової війни. Донецьк, 2012. 492 с.]
18. Berkhoff, K. *Zhnyva rozpachu. Zhyttia i smert v Ukraini pid natsytskoiu vladoiu*. Київ, 2011 [in Ukrainian].
[Беркгоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Київ: Критика, 2011. 455 с.]
19. Lauer, V. *Tvorennia natsytskoi imperii ta Holokost v Ukraini*. Київ, 2010 [in Ukrainian].
[Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні. Київ: Зовнішторгвидав, 2010. 368 с.]
20. Levchenko, Yu.I. *Osoblyvosti realizatsii polityky okupatsiinoi vlady v administratyvno-terytorialnykh odynytziakh Ukrainy, 1941—1944 rr*. Київ, 2017 [in Ukrainian].
[Левченко Ю.І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України, 1941—1944 рр. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. 401 с.]
21. Stelnykovych, S.V. *Zhytomyrsko-Vynnytskyi rehion v umovakh natsytskoi okupatsii (1941—1944 rr.)*. Zhytomyr, 2015 [in Ukrainian].
[Стельникович С.В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941—1944 рр.). Житомир, 2015. 592 с.]
22. Struve, K. *Nimetska vlada, ukrainskyi natsionalizm, nasylystvo proty yevreiv: Lito 1941 roku v Zakhidnii Ukraini*. Київ, 2021 [in Ukrainian].
[Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2021. 608 с.]

23. Uraikin, M.H. Kolaboratsionizm na terytorii Zhytomyrsko-Vynnytskoho rehionu u roky natsyystskoi okupatsii: (Doctoral diss. of philosophy). Kyiv, 2025. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/b7dc7f0c-b40f-4164-9f22-c9864938d860> [in Ukrainian].
[Уракін М.Г. Колабораціонізм на території Житомирсько-Вінницького регіону у роки нацистської окупації: дис. ... д-ра філософії (PhD). Київ, 2025. 266 с. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/b7dc7f0c-b40f-4164-9f22-c9864938d860> (дата звернення: 05.02.2026)].
24. Vlasenko, S. Orhany vlady na terytorii viiskovoi zony Ukrainy v period natsyystskoi okupatsii: orhanizatsiia, pidbir kadriv, funktsionuvannia (1941—1943 rr.). *Siversianskyi litopys*. 2015. 2: 61-62 [in Ukrainian].
[Власенко С. Органи влади на території військової зони України в період нацистської окупації: організація, підбір кадрів, функціонування (1941—1943 рр.). *Сіверянський літопис*. 2015. № 2. С. 61—62].
25. Honcharenko, O.M. Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu "Ukraina". Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
[Гончаренко О.М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна». Київ, 2011. 600 с.].
26. Honcharenko, O.M., Kunytskyi, M.P. & Lysenko, O.Ye. Systema orhaniv mistsevoho upravlinnia na terytorii raikhskomisariatu "Ukraina" ta "viiskovoi zony". 1941—1944 rr. Kyiv, 2014 [in Ukrainian].
[Гончаренко О.М., Куницький М.П., Лисенко О.Є. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941—1944 рр. Київ, 2014. 151 с.].
27. Dereiko, I.I. Struktura okupatsiinykh orhaniv Reikhskomisariatu "Ukraina". *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. 2004. 8 (1): 259-268 [in Ukrainian].
[Дерейко І.І. Структура окупаційних органів Рейхскомісаріату «Україна». *Сторінки воєнної історії України*. 2004. Вип. 8, ч. 1. С. 259—268].
28. Zabolotna, T. Administratsiia Kyieva v roky natsyystskoi okupatsii. *Kyiv ochyma voroha: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia*. Kyiv, 2012. 14-19 [in Ukrainian].
[Заболотна Т. Адміністрація Києва в роки нацистської окупації. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення* / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова та ін. Київ, 2012. С. 14—19].
29. Zabolotna, T. Struktura tsyvilnykh orhaniv okupatsiinoi vlady v Kyievi. *Arkhivy okupatsii. 1941—1944*. Kyiv, 2006. 769-773 [in Ukrainian].
[Заболотна Т. Структура цивільних органів окупаційної влади в Києві. *Архіви окупації. 1941—1944* / Держ. комітет архівів України; упоряд. Н. Маковська. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 769—773].
30. Melnychuk, L.V. Funktsionuvannia orhaniv mistsevoho upravlinnia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu "Ukraina" (1941—1944 rr.) (Candidate's diss. of the historical sci). Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2014. URL: <https://oai.org.ua/index.php/record/view/570791> [in Ukrainian].
[Мельничук Л.В. Функціонування органів місцевого управління окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941—1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2014. 271 с. URL: <https://oai.org.ua/index.php/record/view/570791> (дата звернення: 22.01.2026)].
31. Skorobahatov, K. Kharkiv u chasy nimetskoï okupatsii (1941—1943). Kharkiv, 2004 [in Ukrainian].

- [Скоробогатов К. Харків у часи німецької окупації (1941—1943). Харків: Прапор, 2004. 216 с.].
32. Kisil, I. Orhanizatsiia diialnosti biuro metryk raionnykh uprav m. Kyieva v roky natsyystskoi okupatsii (lystopad 1941 — veresen 1943 rr.). *Arkhivy Ukrainy*. 2024. 3: 117-130. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2024.340.117> [in Ukrainian].
[Кісіль І. Організація діяльності бюро метрик районних управ м. Києва в роки нацистської окупації (листопад 1941 — вересень 1943 рр.). *Архіви України*. 2024. Вип. 3. С. 117—130. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2024.340.117>.]
33. Kostyuchok, O.V. Stvorennia Kyivskoi miskoi upravu ta yii diialnist u sotsialnii i ekonomichnii sferakh (veresen 1941 — liutyi 1942 r.) (Candidate's diss. of the historical sci). Kyiv, 2012 [in Ukrainian].
[Костючок О.В. Створення Київської міської управи та її діяльність у соціальній і економічній сферах (вересень 1941 — лютий 1942 р.): дис... канд. іст. наук. Київ, 2012. 250 с.].
34. Udovuk, V.M. Nimetsko-fashyystskiy okupatsiinyi rezhym (1941—1944 rr.) na terytorii heneralnoi oblasti "Kyiv" (Candidate's diss. of the historical sci). Kyiv, 2005 [in Ukrainian].
[Удовик В.М. Німецько-фашистський окупаційний режим (1941—1944 рр.) на території генеральної області «Київ»: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2005. 236 с.].
35. Smolii, V.A. (Ed.). Kyiv: viina, vlada, suspilstvo. 1939—1945 rr.: Za dokumentamy radianskykh spetssluzhb ta nimetskoii okupatsiinoi administratsii. Kyiv, 2014 [in Ukrainian].
[Київ: війна, влада, суспільство. 1939—1945 рр.: За документами радянських спецслужб та німецької окупаційної адміністрації. Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), О.В. Бажан, Г.В. Боряк, Т.В. Вронська, О.Є. Лисенко (відп. ред.). Київ: Темпора, 2014. 864 с.].
36. Lehasova, L.V. (Ed.). Kyiv ochyma voroha: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia. Kyiv, 2012 [in Ukrainian].
[Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова та ін. Київ, 2012. 504 с.].
37. Vronska, T.V., Kentii, A.V. & Kokin, S.A. (Comps.). Kyiv u dni natsyystskoi navy. Za dokumentamy radianskykh spetssluzhb. Naukovo-dokumentalne vydannia. Kyiv; Lviv, 2003 [in Ukrainian].
[Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб. Науково-документальне видання / Упоряд.: Т.В. Вронська, А.В. Кентій, С.А. Кокін та ін. Київ; Львів: [б.в.], 2003. 527 с.].
38. Velychkivskiy, M. Sumni roky nimetskoii okupatsii (1941—1944 roky). *Vyzvolnyi shliakh*. 1965. 1: 45-56 [in Ukrainian].
[Величківський М. Сумні роки німецької окупації (1941—1944 роки). *Визвольний шлях*. 1965. Кн. 1. С. 45—56].
39. Naivas, Ya. Koly kinchalasya epokha. Chicago, 1964 [in Ukrainian].
[Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. Чикаго, 1964. 143 с.].
40. Na zov Kyieva. Ukrainskiy natsionalizm u II Svitovii viini. Zbirnyk statei, spohadiv i dokumentiv. Kyiv, 1993 [in Ukrainian].
[На зов Києва. Український націоналізм у II Світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. Київ: Дніпро, 1993. 543 с.].
41. Dudin, L. V okkupatsii. *Aleksandrov, K.M. (Comp.). Pod nemtsami*. Saint Petersburg, 2011. 263-331 [in Russian].
[Дудин Л. В оккупации. *Под немцами* / Сост. К.М. Александров. Санкт-Петербург: Скрипториум, 2011. С. 263—331].

42. Forostivskiy, L. Kyiv pid vorozhymy okupatsiiamy. Buenos Aires, 1952 [in Ukrainian]. [Форостівський Л. Київ під ворожими окупаціями. Буенос-Айрес, 1952. 80 с.].
43. Nakhmanovych, V. Rasstrely i zakhoroneniya v rayone Babego Yara vo vremya nemetskoj okkupatsii g. Kiєva 1941—1943 gg. *Babyn Yar: liudyna, vlada, istoriia. Dokumenty i materialy. Elektronne vydannia*. URL: https://history.kby.kiev.ua/publication/article_6.Rozstrili_i_pohovannya_v_rayoni_Babinogo_Yaru_pid_chas_nimetskoyi_okupatsiyi_m._Kiєva_1941-1943_rr._Problemi_hronologiyi_i_topografiyi [in Russian]. [Нахманович В. Расстрелы и захоронения в районе Бабьего Яра во время немецкой оккупации г. Києва 1941—1943 гг. *Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи і матеріали. Електронне видання*. URL: https://history.kby.kiev.ua/publication/article_6.Rozstrili_i_pohovannya_v_rayoni_Babinogo_Yaru_pid_chas_nimetskoyi_okupatsiyi_m._Kiєva_1941-1943_rr._Problemi_hronologiyi_i_topografiyi (дата звернення: 16.08.2024)].
44. Humenna, D. Khreshchatyi Yar. Roman-khronika. New York, 1956 [in Ukrainian]. [Гуменна Д. Хрещатий Яр. Роман-хроніка. Нью-Йорк, 1956. 485 с.].
45. V. V. Obiednannia Yaroslavskoi ta Zaliznychnoi raionovykh uprav. *Nove ukrainske slovo (Kyiv)*. 1943. 6 bereznia. 55 (373): 4 [in Ukrainian]. [В. В. Об'єднання Ярославської та Залізничної районних управ. *Нове українське слово (Київ)*. 1943. 6 березня. № 55 (373). С. 4].
46. Volovchuk, V. V upravi m. Kyieva. *Nove ukrainske slovo (Kyiv)*. 1943. 27 chervnia. 149 (467): 4 [in Ukrainian]. [Воловчик В. В управі м. Києва. *Нове українське слово (Київ)*. 1943. 27 червня. № 149 (467). С. 4].
47. Oholoshennia. *Nove ukrainske slovo (Kyiv)*. 1942. 23 cherv. 142 (157): 4 [in Ukrainian]. [Оголошення. *Нове українське слово (Київ)*. 1942. 23 черв. № 142 (157). С. 4].

Надійшла / Received 27.01.2026

Tetiana ZABOLOTNA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Senior Research Fellow,
Department of the War-Historical Studies,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
zabten@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6300-8286>

THE STRUCTURE AND POWERS OF DISTRICT ADMINISTRATIONS IN KYIV DURING THE NAZI OCCUPATION (1941—1943)

The article elucidates the topic of the organization and functioning of the lower level of the local civilian administrative apparatus in the capital of the Ukrainian SSR during the years of Nazi occupation. **The aim of the work** is to study the structure and powers of the district administrations (raion, upravas) in the city of Kyiv (1941—1943). **The research methodology** combines the tools of historical and legislative analysis and is based on the concept of the social construction of space, the principles of consistency and objectivity, as well as historical-comparative, structural-functional, and other methods. **The scientific novelty** lies in a comprehensive analysis of the formation of the organizational structure and the establishment of the principles of functioning and daily activities of the district administrations — the lower link of the Kyiv occupation administration — against the backdrop of Nazi occupation policy. **The source base** of the study primarily consists of archival materials, including administrative documentation of the Kyiv City

and district administrations, periodicals, and memoirs of eyewitnesses. **Conclusions.** The place of the district administrations in the multilevel system of the occupational administrative apparatus is determined. The process of their formation and personnel policy, including the involvement of various groups of the local population in the daily work of the district administrations in the German-captured capital of the Ukrainian SSR, is analysed. It is established that these administrative units were created to perform economic, administrative, and social functions at the local level. Their structure and powers were declaratively broad but, in practice, significantly limited by the strict control of the German administration. The activities of the district administrations were often accompanied by internal conflicts and bureaucratic shortcomings, which affected their performance. It is proven that these units of the lower administrative structure, on the one hand, attempted to maintain the basic functionality of the city, and on the other, served as an instrument for the implementation of the occupation policy.

Keywords: *World War II, Nazi occupation, Kyiv, city administration, district administrations, powers of administrations.*